

ЩОДО СУТНОСТІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ І ВПЛИВУ ЇХ СПЕЦИФІКИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

В'ячеслав ВАПНЯРЧУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The article describes the features of material evidence that distinguish them from other procedural sources. When used the criterion of a sequence of actions entry physical evidence in criminal proceedings, are provided and analyzed substantial procedural elements forms of material evidence as the legal system: Proper introduction of material evidence in criminal proceedings; proper storage of material evidence. Special attention is paid to features of ensuring the principles of the inviolability of property rights in criminal proceedings

Key words: material evidence, thing, provable fact, the subject of proof, admissibility, documentation, temporary withdrawal of the property.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуті ознаки речових доказів, які відрізняють їх від інших процесуальних джерел. Використовуючи критерій послідовності дій входження речового доказу в кримінальне провадження, виділяються й аналізуються змістові елементи процесуальної форми речових доказів як правової системи: належна процедура введення речових доказів у кримінальне провадження; належна процедура зберігання речових доказів. Особливу увагу приділено питанню щодо особливостей забезпечення засади недоторканності права власності в кримінальному провадженні.

Ключові слова: речові докази, річ, доказовий факт, суб'єкт доказування, допустимість, документування, тимчасове вилучення майна.

Постановка проблеми. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу зумовлює необхідність дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих проблем кримінального процесуального доказування. Однією з найбільш важливих у теорії доказів є проблема правової природи речових доказів та особливостей впливу їх специфіки на механізм забезпечення допустимості в кримінальному процесуальному доказуванні. У наукових публікаціях їй приділяється незначна увага; у тих же дослідженнях, в яких окремі питання в межах цієї проблеми досліджуються, висловлюються досить суперечливі погляди, які потребують критичного аналізу. Тому висловлення власної позиції щодо їх вирішення є досить важливим і необхідним. Саме цими обставинами пояснюється необхідність написання статті, її логіка та зміст.

Метою статті є дослідження сутності речових доказів і впливу їх специфіки на забезпечення допустимості в кримінальному процесуальному доказуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У юридичній літературі, присвяченій дослідженню речових доказів, відзначається дві притаманні їм ознаки: об'єктивність і незамінність. Виділення цих ознак надає можливість з'ясувати їх сутність і відмежувати речові докази від інших процесуальних джерел (наприклад, документів) та інших речей, які можуть мати місце в кримінальному провадженні (наприклад, зразки для експертизи).

Ознака об'єктивності передбачає, що інформація, яка міститься в речовому доказі й має значення для провадження, формується не для доведення її до відома органів розслідування, суду, інших учасників кримінального провадження, а з іншими (інколи протилежними) цілями або взагалі

незалежно від волі та бажання людей. Зокрема, зняття злочину зберігає на собі його сліди не тому, що цього хотів правопорушник, а тому, що такий об'єктивний стан речей.

Ця ознака речових доказів спонукала окремих дослідників до визнання їх безумовно достовірними [1, с. 290–291] і такими, що мають перевагу (більшу значимість (силу)) перед іншими. Із цього приводу варто зауважити, що сучасна наука та чинне кримінальне процесуальне законодавство займають позицію рівності всіх процесуальних джерел доказів. Так, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), «жоден доказ не має наперед установленної сили». Хоча ми не заперечуємо, що відзначена специфіка речових доказів (мається на увазі ознака об'єктивності, а також і ознака незамінності й інші особливості, про що буде зазначено далі) дійсно зумовлює певні особливості їх оцінювання в кримінальному провадженні, зокрема з позиції їх допустимості.

Незамінність речових доказів полягає в тому, що вони створюються фактом і обставинкою вчиненого кримінального правопорушення. Утрата чи незворотне пошкодження, включаючи порушення необхідної процесуальної форми, означає неможливість відтворення речового доказу, оскільки для цього потрібно було б повернутися в минуле, коли формувалася відповідний доказовий факт. Копіювання ж речового доказу в тій чи іншій формі (виготовлення зліпків, макетів, фотографування) не може заповнити цієї втрати, оскільки веде до виникнення іншого похідного доказу, який володіє іншою доказовою силою. Утрата ж документа (як самостійного процесуального джерела) може бути компенсована отриманням з того самого джерела іншого, який матиме таку саму доказову силу [2, с. 204–205].

Характерною особливістю речових доказів (про що теж відмічається майже в усіх правових дослідженнях) є відомість про певні об'єктивні обставини їх виникнення, місця та часу знаходження, стосунку до кримінального правопорушення тощо. Адже речі інколи безпосередньо можуть і не містити в собі інформації, яка має значення для провадження, – основне значення має їх зв'язок із указаними обставинами. Отже, обов'язковою складовою речових доказів, окрім речей, є ті чи інші доказові факти. Наприклад, факт виявлення на місці вчинення злочину під час його огляду (чи в місці проживання підозрюваного під час обшуку) листа, фотокартки, які містять певну доказову інформацію, надає вказаним речам властивості не просто документа, а документа – речового доказу; факт виявлення в підозрюваного цінних речей, що належать потерпілому, або знайдений на місці вчинення злочину предмет, який належить підозрюваному, теж надає їм властивостей речового доказу. Речі, походження яких невідоме (наприклад, ніж із відбитками пальців підозрюваного чи аудіозапис із зізнанням у вчиненні злочину, підкинута слідчому невідомими особами), не можуть набути статусу речового доказу, поки не буде з'ясована їх попередня історія. Тобто, речовим доказом є не сама річ як така, а річ з її певними якостями і зв'язками із доказовими фактами. Тому вважаємо, можна погодитись із О.В. Смирновим і К.Б. Калиновським, що сутність речового доказу полягає в його розумінні як системи: «річ – доказовий факт (факти) – суб'єкт доказування», причому системи правової, яка потребує дотримання певної процесуальної форми [2, с. 205].

Дослідження робіт, присвячених аналізу складових такої процесуальної форми (З, с. 307–309; 4, с. 154–155; 5), показує, з одного боку, певну розбіжність дослідників у підходах, з іншого – надає можливість зробити висновок про умовність такої розбіжності, оскільки окремі думки не є оригінальними чи в чомусь суттєво відмінними (вони лише стосуються різного бачення щодо змістового наповнення тих чи інших елементів). Не витрачаючи час і місце на аналіз правомірності тих чи інших поглядів, вважаємо за можливе погодитись із підходом І.Ю. Кайла, який, розглядаючи це питання, використовує критерій послідовності дій входження речового доказу в кримінальне провадження й виділяє на цій підставі такі елементи процесуальної форми: спосіб отримання речових доказів, їх документальне оформлення та належне зберігання. Чітка відповідність кожного з названих етапів (елементів) вимогам чинного законодавства дає змогу стверджувати про «чистоту» речового доказу з позиції допустимості [6, с. 94–113].

Узявши за основу такий підхід (указаний критерій), вважаємо за можливе дещо інакше сформулювати змістові елементи процесуальної форми речових доказів як правової системи. На нашу думку, під ними необхідно розуміти так: 1) належну процедуру введення речових доказів у кримінальне провадження; 2) належну процедуру зберігання речових доказів.

Зупинімося детальніше над характеристикою указаних елементів.

1. Належна процедура введення речових доказів у кримінальне провадження. Що стосується способів уведення речових доказів у кримінальне провадження, то такими можуть бути всі зазначені в КПК України (ст. 93) способи збирання доказів (формування доказової основи). На нашу думку, термінотримання, використаний І.Ю. Кайлом (та іншими науковцями), є не зовсім вдалим, оскільки, відповідно до ст. 93 КПК України, отримання є лише одним

зі способів збирання доказів (поряд із їх поданням, проведнням слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій). Крім того, документальне оформлення доказової інформації (у нашому випадку речових доказів) потрібно розглядати як складову й належного її збирання (формування). Тому їх розривання є не зовсім логічним.

Більше того, варто зауважити, що механізм документального оформлення речових доказів можна поділити так:

- документування доказових ознак речі як складової правової системи речових доказів, зокрема першого його елемента – речі;

- документування доказових фактів, без яких, як ми вище зазначили, та чи інша річ не може набути статусу речового доказу (тобто з погляду належного закріплення другої складової правової системи речового доказу – доказових фактів).

Стосовно закріплення доказових ознак речі, то, відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України, речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, по-перше, оглядаються й докладно описуються в протоколі огляду, по-друге, фотографуються. Однак із цього приводу варто зауважити таке. Відповідно до чинного кримінального процесуального закону, право на збирання доказової інформації (формування доказової основи власної правової позиції) мають не тільки такі суб'єкти сторони обвинувачення, як слідчий чи прокурор, а й суб'єкти, котрі захищають у провадженні свій або представлений інтерес (приватноправові суб'єкти як сторони обвинувачення, так і сторони захисту). Як саме останні повинні фіксувати доказові ознаки виявленого ними предмета, щоб він набув статусу речового доказу? На нашу думку, неврегульованість цього питання повинна бути вирішена в законі, наприклад, шляхом закріплення необхідності здійснення цими суб'єктами також огляду та фотографування речей. Крім того, варто зазначити, що виконання вимоги щодо огляду речі має бути зафіксовано або в протоколі (хоча такий варіант є сумнівним, оскільки чинний КПК України не передбачає можливості складання протоколів приватноправовими суб'єктами), або в іншому документі (наприклад, акті огляду).

Якщо аналізувати особливості документування доказових фактів, без яких та чи інша річ не може набути статусу речового доказу, то основним його способом є складання протоколу слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії, у процесі якої та чи інша річ була виявлена та сприйнята суб'єктом доказування. Із цього приводу варто зазначити, що чинний КПК України передбачає необхідність складання протоколу при провадженні майже всіх слідчих (розшукових) дій. Однак це не виключає можливості використання й інших передбачених законом способів фіксування кримінального провадження, зокрема на носії інформації за допомогою технічних засобів (п. 2 ч. 1 ст. 103 КПК України), а в судовому засіданні й у журналі судового засідання (п. 3 ч. 1 ст. 103 КПК України).

Ще одне питання, яке виникає й потребує аналізу в межах розгляду вимог до процесуальної форми виникнення правової системи речового доказу, стосується доцільності чи недоцільності винесення суб'єктом доказування постанови про приєднання його до провадження. Прийняття такого рішення було прямо передбачено в КПК 1960 р. (ч. 1 ст. 79). У чинному ж КПК України такий припис відсутній. На думку М.С. Шумила, такий підхід законодавця не є упушенням й відповідає новітній концепції доказів, відповідно до якої вони набувають цього статусу лише за результатами їх інтерпретації судом [7, с. 41]. Однак на

практиці в багатьох кримінальних провадженнях слідчі та прокурори за звичкою продовжують виносити відповідні постанови, указуючи, що правовою підставою для цього є положення ч. 3 ст. 110 КПК України. За такий підхід висловлюються й окремі науковці, які пропонують прямо передбачити винесення такої постанови в КПК, аргументуючи таку пропозицію тим, що це надаватиме речовому доказові його реального юридичного значення та буде гарантією належної правової процедури кримінального провадження [8, с. 47–48].

Хоча позиція М.С. Шумила є логічною з погляду запропонованої ним концепції доказів, погодитись із нею ми не можемо через таке:

- по-перше, чинний КПК України в багатьох статтях передбачає, що доказами є й ті фактичні дані, які отримані слідчим, прокурором під час досудового провадження. Отже, таке їх процесуальне джерело, як речовий доказ (як й інші процесуальні джерела), з'являються в кримінальному провадженні не тільки за розсудом суду й не лише в судовому провадженні. А отже, говорити про якийсь новий концептуальний підхід законодавця до розуміння сутності доказів (зокрема їх появи) мабуть усе-таки передчасно;

- по-друге, уважаємо, що висновок про появу на досудовому провадженні доказів, який роблять сторони кримінального провадження, за своїм характером є попереднім. Він певною мірою відповідає розумінню нами сутності суб'єктивної сторони доказування й, зокрема, такого поняття, як правова позиція того чи іншого суб'єкта [9; 10]. Адже одним із основних елементів правової позиції кожного суб'єкта доказування є доказова основа, на якій ґрунтується переконаність у розумінні власного бачення щодо доказової діяльності в конкретному кримінальному провадженні. Кваліфікація ж певних фактичних даних як доказів на досудових провадженнях є лише думкою того чи іншого суб'єкта, і її основним призначенням є не надання їм статусу доказової інформації, на якій ґрунтується кінцеве рішення, а формування доказової бази своєї правової позиції. Фактичні ж дані набути статусу доказів як основи правової позиції суду й стати базою прийняття ним відповідного судового рішення дійсно можуть лише за результатами безпосереднього змагального судового розгляду. Отже, можна зробити висновок, що позиція закону про появу й фігурування доказів на досудовому провадженні є лише такою, яку необхідно розглядати з погляду формування правових позицій суб'єктів доказування різних сторін і яка за своїм характером є попередньою;

- по-третє, запропонована М.С. Шумилом концепція доказів, на нашу думку, є такою, що суперечить традиційним підходам до розуміння сутності доказів у вітчизняному кримінальному провадженні. Й, можливо, тут не потрібно так кардинально змінювати світогляд як науковців, так і практиків. Мабуть, у цьому плані доцільно було б запропонувати виділення, окрім поняття просто «докази», такого поняття, як «судові докази». Такий підхід можливо зняв би певні питання щодо розуміння їх сутності та моменту появи.

Варто зауважити, що з приводу концепції розуміння під доказами лише судових доказів у юридичній літературі й раніше висловлювалися критичні зауваги. Так, Ю.М. Грошевий зазначав, що визнання доказами лише тих фактичних даних, які представлені в суді, узагалі нівелює здійснення доказування органами досудового розслідування, а також прокурором [11, с. 7].

Що ж стосується винесення слідчим чи прокурором постанови про приєднання речового доказу до кримінального провадження, то, виходячи із висловлених вище міркувань про розуміння сутності доказів на досудовому провадженні та положень чинного КПК України, уважаємо, що хоча таке рішення не є принциповим, не впливає на висновок щодо допустимості речового доказу, його прийняття все-таки є доцільним. Основним аргументом на користь цієї думки є те, що винесення такої постанови, по суті, є констатацією рішення слідчого, прокурора використати певну річ як речовий доказ. Адже огляд тієї чи іншої речі (й фіксація цього у відповідному протоколі) та її фотографування не завжди може свідчити про це. Тобто, така постановка носить передусім організаційно-розпорядчий характер. Крім того, уважаємо, що саме цей документ надає можливість документування правової процедури появи третього елемента правової системи речового доказу – суб'єкта доказування.

2. Належна процедура зберігання речових доказів. У науці кримінального процесу висловлена думка, що однією з вимог допустимості речових доказів є дотримання належного порядку їх зберігання, який виключає можливість підміни, заміни, пошкодження або втрати ним істотних для провадження ознак [12, с. 650]. На нашу думку, такий погляд є правильним і потребує підтримки.

Загальні вимоги щодо зберігання речових доказів регламентовані в ст. 100 КПК України. Відповідно до цієї статті, речовий доказ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Речові докази, надані суду, зберігаються в суді, за винятком речових доказів: 1) що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів або витрати щодо забезпечення спеціальних умов зберігання яких спільномірні з їхньою вартістю, а також речових доказів у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню (щодо них закон передбачає можливість прийняття одного з рішень, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК України); 2) у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитись в іншому місці зберігання (ч. 4 і 5 ст. 100 КПК України). Більш конкретні вимоги щодо порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, здійснення витрат, пов'язаних із їхнім зберіганням і пересиланням під час кримінального провадження врегульовані Постановою Кабінету міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104 [13].

При розгляді сутності речових доказів як процесуального джерела ми не можемо обійти увагою питання щодо особливостей забезпечення засади недоторканності права власності. Цьому питанню, зважаючи на певні законодавчі недоліки його регламентування, у науковій літературі приділено вже досить багато уваги [14, с. 76–83; 15, с. 310–312; 16, с. 520–528; 17, с. 318–323; 6, с. 103–109]. Однак, як свідчить аналіз чинного законодавства, указаних наукових публікацій і практики кримінальних проваджень з цього приводу, воно залишається актуальним і зараз.

Перше, на що варто звернути увагу, – це те, що закон, закріпивши такий захід забезпечення, як тимчасове вилучення майна, передбачив, що таким майном можуть бути речі, які підпадають під ознаки речових доказів. Тому виникає питання щодо необхідності розмежування (або правильніше сказати про співвідношення) предметів,

які можуть набути статусу речових доказів у кримінальному провадженні в порядку, розглянутому вище й регламентованому ст. 100 КПК України, від майна, яке, маючи ознаки речового доказу, може бути тимчасово вилучене в порядку, передбаченому ст. ст. 167–169 КПК України, а в подальшому на яке може бути накладено й арешт у порядку ст. ст. 170–175 КПК України.

На підставі аналізу змісту ст. 168 КПК України та норм ч. 7 ст. 236 і ч. 7 ст. 237 КПК України, можна зробити висновок, що законодавець передбачає, що тимчасово вилученим може вважатися лише майно, яке одержане в результаті: 1) затримання особи в порядку, передбаченому ст. ст. 207, 208 КПК України; 2) обшуку; 3) огляду. При цьому тимчасово вилученими при затриманні можуть бути всі речі, документи, гроші тощо; при обшуку – речі й документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом із обігу; при огляді – речі й документи, що не належать до предметів, які вилучені законом із обігу. Звідси можна зробити висновок, що речі, на вилучення яких під час обшуку дав дозвіл слідчий суддя, не вважаються тимчасово вилученими. Не є такими й речі, які вилучаються слідчим, прокурором під час провадження інших слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Мотиви законодавця щодо обмеження кола процесуальних дій, у межах яких може бути тимчасово вилучено майно, незрозумілі. Адже таке тимчасове вилучення певних речей, які підпадають під ознаки, зазначені в ч. 2 ст. 167 КПК України, може мати місце й при проведенні низки інших процесуальних дій (наприклад, допиту, слідчого експерименту, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи тощо). Тому, вважаємо, що можна погодитись із пропозиціями, висловленими в літературі, щодо законодавчого регламентування в ч. 2 ст. 168 КПК України положення про те, що тимчасове вилучення можливе й при проведенні інших процесуальних дій [17, с. 322].

Друге, на що варто звернути увагу, – це те, що при вирішенні питання щодо співвідношення речових доказів і тимчасово вилученого майна виникає ще одне важливе питання: чи може одна й та сама річ бути одночасно і речовим доказом, і тимчасово вилученим майном в одному кримінальному провадженні? Виходячи з того, що певна річ за своїм змістом може відповідати положенням і ч. 1 ст. 98 КПК України, і ч. 2 ст. 167 КПК України (наприклад, зняття злочину), а також і те, що закон такого не виключає, на нашу думку, відповідь на це питання є ствердною. Наприклад, при проведенні обшуку буде виявлена річ, яка має значення для кримінального провадження, однак відшукання якої не було зазначено в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і яка не є такою, що вилучена законом із обігу. Відповідно до закону, ця річ може бути тимчасово вилучена, а надалі на неї може бути накладено арешт. Хіба це означає, що вона не може фігурувати в кримінальному провадженні як речовий доказ? Уважаємо, що ні, навпаки, вона повинна набути цього статусу.

Такий підхід є правильним і з погляду того, що якщо проаналізувати можливі обмеження права власності на майно при тимчасовому вилученні й арешті майна, то побачимо, що, відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК України, при тимчасовому вилученні може бути обмежено як право володіння, так і пра-

во користування й розпорядження майном; відповідно ж до ч. 1 ст. 170 КПК України, при накладенні арешту обмежується тільки право розпоряджатися (зокрема відчувувати його) та користуватися ним. Тобто, може виникнути ситуація, коли раніше тимчасово вилучене майно арештовано й має бути повернуто володільцю, що інколи є недоцільним або навіть шкідливим для провадження. Виходом із цієї ситуації вважаємо є прийняття рішення про надання такій речі статусу речового доказу та визначення відповідного місця її зберігання.

Більше того, таке поєднання різних статусів однієї речі, що можна пояснити й різною правовою природою речового доказу як процесуального джерела закріплення доказів і тимчасово вилученого чи арештованого майна, які є заходами забезпечення кримінального провадження. Річ як доказ у формі речового доказу є засобом здійснення доказової діяльності; тимчасове ж вилучення і арешт такої речі є заходами забезпечення досягнення дієвості провадження (зокрема запобігання її можливого знищенню, пошкодженню тощо).

Завершуючи розгляд питання щодо сутності речових доказів, варто відзначити, що в науковій літературі звертається увага на матеріальні об'єкти, які ґносеологічно виконують у доказуванні таку саму роль, але процесуально не можуть фігурувати в провадженні як речові докази з причин: а) морально-етичного порядку (наприклад, трупи або частини людського тіла); б) неможливості їх вилучення і приєднання до провадження (ділянки місцевості, інші немобільні матеріальні об'єкти, наприклад, об'єкти нерухомості, телеграфний стовп, дерево, електроенергія тощо) [4, с. 156; 3, с. 314]. А загалом, вважаємо, що варто підтримати думку про те, що вирішення питання, які об'єкти можуть чи не можуть набути статусу речового доказу в кримінальному провадженні залежить від (а) фізичної можливості, (б) зручності, (в) доцільності їх вилучення і зберігання [4, с. 156].

Висновки. Дослідження речових доказів зумовлює необхідність виділення й аналізу таких сутнісних ознак, як об'єктивність і незамінність. Саме ці ознаки дають змогу відмежувати речові докази від інших процесуальних джерел (наприклад, документів) та інших речей, які можуть мати місце в кримінальному провадженні (наприклад, зразки для експертизи). Сутність речового доказу також полягає в його розумінні як правової системи: «річ – доказовий факт (факти) – суб'єкт доказування», яка потребує дотримання певної процесуальної форми. Використовуючи критерій послідовності дій входження речового доказу в кримінальне провадження, виділяються й аналізуються змістові елементи процесуальної форми речових доказів як правової системи: 1) належна процедура введення речових доказів у кримінальне провадження; 2) належна процедура зберігання речових доказів.

В одному кримінальному провадженні одна й та сама річ може бути одночасно і речовим доказом, і тимчасово вилученим майном. Таке поєднання різних статусів однієї речі можна, зокрема, пояснити різною правовою природою речового доказу як процесуального джерела закріплення доказів і тимчасово вилученого чи арештованого майна, які є заходами забезпечення кримінального провадження. Річ як доказ у формі речового доказу є засобом здійснення доказової діяльності; тимчасове ж вилучення й арешт такої речі є заходами забезпечення досягнення дієвості провадження (зокрема запобігання її можливого знищенню, пошкодженню тощо).

Список використаної літератури:

1. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – 3-е изд., доп. – М.: Госюриздат, 1950. – С. 290–291.

2. Смирнов А.В. Уголовный процесс : [учебник] / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский ; под общ. ред. А.В. Смирнова. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 697 с. – С. 204–205.
3. Лазарева В.А. Доказывание в уголовном процессе : [учебно-практич. пособ.] / В.А. Лазарева. – М. : Высш. образов., 2009. – 344 с. – С. 307–309.
4. Орлов Ю.К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю.К. Орлов. – М. : Юрист, 2009. – 176 с.
5. Сівочек С.М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.М. Сівочек. – К., 2003. – 217 с.
6. Кайло І.Ю. Допустимість доказів : дис. ... канд. ... юрид. наук (проект) : спец. 12.00.09 / І.Ю. Кайло. – Х., 2015. – 202 с.
7. Шумило М.Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі / М.Є. Шумило // Вісник ВСУ. – 2013. – № 2. – С. 33–41.
8. Хахуцяк О.Ю. Речові докази у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / О.Ю. Хахуцяк // Адвокат. – 2013. – № 6. – С. 46–48.
9. Вапнярчук В.В. Суб'єктивна сторона кримінально-процесуального доказування / В.В. Вапнярчук // Вісник Академії правових наук : зб. наук. пр. / редкол.: В.Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2012. – № 1. – С. 217–223.
10. Вапнярчук В.В. Поняття та характеристика категорії «правова позиція суб'єкта кримінального процесуального доказування» / В.В. Вапнярчук // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 187–193.
11. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства / Ю. Грошевий // Право України. – 2009. – № 2. – С. 4–10.
12. Теория доказательств в советском уголовном процессе / за ред. Н.В. Жогина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
13. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження : Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : Постанова КМУ від 19.11.2012 р. № 1104 // Уряд. кур'єр. – 2012. – № 227.
14. Шило О.Г. Речові докази як процесуальне джерело доказів / О.Г. Шило // Вісник прокуратури. – 2013. – № 6. – С. 76–83.
15. Мирошніченко Ю.М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом / Ю.М. Мирошніченко // Порівн.-аналіт. право. – 2013. – № 3-2. – С. 310–312.
16. Гловюк І.В. Деякі проблеми тимчасового вилучення та арешту майна як заходів забезпечення кримінального провадження / І.В. Гловюк // Наукові праці НУ ОАЮ. – 2013. – С. 520–528. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom13/54.pdf>.
17. Моргун Н.С. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження, що обмежує право власності / Н.С. Моргун // Митна справа. – 2014. – № 3 (93). – Ч. 2. – С. 318–323.